

Anjelský doktor Tomáš Akvinský

Peter Chojnowski

6. decembra 2019 ✝ Cirkev

K pochopeniu skutočného významu titulu „Anjelský doktor“ sv. Tomáša Akvinského si musíme najprv uvedomiť istú iróniu, ktorá je v ňom obsiahnutá. Iróniou je, že sv. Tomáš, viac než akýkoľvek iný teológ či filozof, zasvätil značnú časť svojho života a intelektuálneho úsilia snahe pripomenúť katolíckemu svetu, že anjeli nie sú ako ľudia, ani ľudia ako anjeli. V bojových radoch sv. Dominika viedol svojím rozumom vojnu proti manicheizmu albigénskej sekty, ktorí v človeku videli duchovnú „iskru“ božskej substancie vyhnanú do exilu hmotného sveta. Sv. Tomáš si tiež pri videní skutočného anjela uvedomil, že ani on sám nie je anjelom.

Dôvodov, prečo priradiť sv. Tomášovi titul „Anjelský doktor“, je celý rad. Ja sa v tomto článku sústredím na skutočnosť, že práve rozmyšľaním o prirodzenosti anjelov vniesol sv. Tomáš svetlo do svojich najhlbších filozofických pohľadov. Je to pomerne málo známe a doceňované. Práve na rozdiel medzi prirodzenosťou anjelov a ľudí rozvíja sv. Tomáš svoj filozofický pohľad na skutočnosť. Okrem toho, ako uvediem neskôr, práve pohľadom na ľudí ako anjelov začala v 17. storočí vzbura R. Descarta proti philosophia perennis (večnej filozofii), ktorá je najlepšie stelesnená práve v diele sv. Tomáša Akvinského.

Anjelská hmota

Zlomyselná otázka „Koľko anjelov sa vojde na špičku ihly?“, ktorá má slúžiť k diskreditácii scholastiky, predsa len viedla k istej zaujímavej otázke, a to ohľadom prirodzenosti anjelov. Sú anjeli nejak hmotní alebo zauímajú miesto v priestore?

Od doby gréckeho filozofa Platóna, cez neoplatonizmus neskorého staroveku až po vrcholný stredovek, prevažovala filozofická mienka, že podstata anjelov zahŕňa tiež istý druh látky. Nie „sprostý“ či „surový“ druh hmoty, s ktorým sa stretávame pri fyzických telách, ale skôr látku „čistú“ a „éterickú“, nepodliehajúcu bežným fyzikálnym obmedzeniam.

Nie je nič divného na tom, že tento názor na „substanciu“ anjelských bytostí ľudí zaujal. Ako písali Aristoteles a sv. Tomáš, keďže je človek hmotnou bytosťou, tak všetko jeho poznanie začína zmyslovými pocitmi. A dokonca aj vtedy, keď sa jedná o poznanie nehmotných vecí, ako sú Boh a anjeli. Ľudský intelekt vyžaduje k takému poznaniu obrazy, ktoré sídlia v obrazotvornosti, ktoré vychádzajú zo zmyslového stretnutia s vecami hmotného sveta.

Preto, podľa sv. Tomáša, aj keď sme si vedomí, že duchovné veci, ktoré poznávame, nemajú telesný tvar, musíme zamestnávať svoju predstavivosť hmotnými obrazmi k uchopeniu povahy nehmotných bytostí. Takže nie je prekvapivé, že mnohí prisudzujú metafyzickému súcnu to, čo je iba poznávacou nutnosťou. Len preto, že si pri premýšľaní o anjelovi predstavujeme bytosť s krídlami, neznamená to, že krídla naozaj má.

V stredovekom intelektuálnom prostredí to boli františkáni, kto zastával názor, že anjelom je vlastná istá forma éterickej látky. Blízky priateľ sv. Tomáša, „Serafínsky doktor“, teda sv. Bonaventúra, je predstaviteľom práve tejto myšlienkovkej školy. V súvislosti s týmto pohľadom je nutné si pamätať, že tu nejde iba o splnenie podmienok duševného poznávania. Väčšia ťažkosť spočíva v chápaní „látky“ (hmoty), ktoré stredovekí scholastici zdedili zo staroveku. Podľa Aristotela, „látka“, čiže grécky hylé nie je ani tak fyzikálne podstatnou entitou, rozprestierajúcou sa v priestore a vymedzenou inými súcna, ale skôr „princípom“ či ustanovujúcou stránkou súcna.

Vďaka tomuto princípu je súcno schopné podstúpiť zmenu. Súcna, ktoré majú látku ako ustanovujúci princíp svojho bytia, môžu podstúpiť zmenu a tie, ktoré ju nemajú, zmenu podstúpiť nemôžu. V gréckej antickej filozofii bola „zmena“ ako metafyzická schopnosť natoľko spojená s „látkou“ vonkajšieho zmyslového sveta, že sa tento princíp v bežnom chápaní začal vzťahovať na fyzické schopnosti. A následne z toho máme neoplatónsku „éterickú látku“ neskorého staroveku.

Keď stredoveký františkánsky teológ a filozof, akým bol napr. sv. Bonaventúra, rozmyšľal o základnej prirodzenosti anjelov, musel čeliť značnému problému. Ako urobiť presné metafyzické rozlíšenie medzi druhom bytia vlastným Bohu a druhom bytia, ktoré je vlastné duchovným stvoreniam – anjelom? Jeden z podstatných rozdielov medzi anjelmi a Bohom spočíva v tom, že podliehajú zmene, zatiaľ čo Boh nie. Zmena však predpokladá nevyhnutnú možnosť, ktorá by zmenu umožňovala.

Aristoteles, ako aj sv. Bonaventúra zastávajú ten názor, že ponímaním „látky“ ako ustanovujúceho princípu bytia anjelov možno vysvetliť, prečo majú potenciú podliehať zmenám, zatiaľ čo u Boha, ktorý je čistou prítomnosťou (čistým aktom) bez akéhokoľvek náznaku možnosti zmeny, to možné nie je.

Ďalší metafyzický problém, ktorý sa neoplatónski františkáni snažili riešiť priradením „látky“ anjelom, je individualita jedincov rovnakého druhu. Podľa

názoru, ktorý sa rozvinul od Aristotelových dôb, sa členovia jednotlivých druhov medzi sebou líšia im vlastnou „látkou“. Milan sa líši od Jozefa, aj keď sú rovnakého druhu, t. j. sú rovnakým „typom“ bytosti, avšak Milan sa na základe iného „označenia“ či jemu daného „kusu“ hmoty, ktorý je vlastný iba jemu, líši od iných ľudí (ako je napr. Jozef).

Preto františkáni a niektorí dominikáni nadobudli dojem, že pridelením „formy“ anjelom, alebo toho, čo činí súcno konkrétnym druhom súcna, tak aj „látky“ uspokojivé rozlišujú anjelov od Boha a zároveň vysvetľujú, prečo existuje mnohosť anjelov.

Anjelský akt

Sv. Tomáš Akvinský čelil tomuto filozofickému chápaniu prirodzenosti anjelov na počiatku svojej intelektuálnej kariéry, teda vo veku okolo 20 rokov, kedy bol ešte školákom. Vo svojom stručnom diele De ente et essentia (O súcne a bytnosti) sv. Tomáš nielen rieši predchádzajúce ťažkosti týkajúce sa „látky“ u anjelov, ale postupne odhaľuje niektoré zo svojich najhlbších pohľadov do zloženia stvorených aj nestvorených súcien.

Zdá sa, že sv. Tomášovi na „materialistickom“ popise anjelov, ktorý zastávala väčšina teológov a filozofov jeho doby, najviac prekážala nutnosť pripísať „kvantitu“ domnelým duchovným bytostiam. Anjeli ako duchovné bytosti jednoducho nemôžu mať fyzickú hmotu a objem. To by odporovalo samotnej esencii duchovných bytostí. Pred sv. Tomášom stál problém, ako vysvetliť skutočnosť, že anjeli nie sú čírym aktom, ale je im skôr vlastná možnosť, ktorá im nielen poskytuje schopnosť zmeny, ale činí z nich zároveň nedokonalé bytosti. Anjelovi musí byť vlastná možnosť, inak by bol ako Boh, ktorý je čírym aktom, plne uskutočneným a dokonalým súcnom.

Sv. Tomáš pri riešení tohto na prvý pohľad technického a nedôležitého problému pokojne a jasne definuje niektoré zo svojich jedinečných a jemu vlastných metafyzických pohľadov. Namiesto toho, aby ponímal esenciu anjela ako podstatu aktu, ukazuje, ako esencia anjela (t. j. daný typ súcna, ktorým je) je sama o sebe v možnosti k inému aktu, a týmto aktom je akt existencie, esse (byť, bytie). Keďže bez tohto základného aktu nemôže existovať žiadna iná vlastnosť súcna, môžeme akt existencie nazvať „aktom aktov“. Anjeli sa teda neskladajú z látky a formy, ale sú skôr zložením potencie esencie a aktu existencie.

Vzhľadom na to, že esencia anjela nezahŕňa sama v sebe svoj vlastný akt existencie (na rozdiel od Boha, ktorého najvlastnejším aktom existencie je jeho esencia), musí dostávať svoju existenciu od iného. Samozrejme, jediné súcno, ktoré môže udeliť existenciu inému súcnu, je súcno, ktorého je existencia vlastným menom, teda Boh.

Sv. Tomáš ďalej vzťahuje svoju náuku o závislosti anjelov na stvoriteľskom Božom akte na všetky stvorenia. Keďže nie je žiadne stvorenie, ktorého esencia by vyžadovala jeho existenciu, tak sú všetky stvorenia „podmienené“, teda vo svojej existencii úplne závislé na niekom inom (t. j. na Bohu). A čo sa zdalo byť pokusom o riešenie nanajvyš technického problému (ktorý môže zaujímať akurát tak „profesionálnych mudrlantov“), viedlo vďaka sv. Tomášovi k výkladu jedinečnej kresťanskej filozofickej náuky, ktorá unikala najlepším antickým mysliteľom. Nič na svete nemusí byť, ale je, a to zásluhou stvoriteľského úmyslu a vôle Boha, ktorému je vlastná plnosť bytia.

Vyriešenie filozofického problému zdroja potencie v anjeloch umožnilo sv. Tomášovi stanoviť rozdiel medzi anjelmi a ľuďmi. Vzhľadom na to, že sa rôzni jedinci rovnakého druhu líšia práve svojou látkou, tak anjeli, ktorým na rozdiel od ľudí nie je vlastná žiadna látka udávajúca individualitu, sú každý príslušníkom iného druhu. Každý anjel je ukážkou jedinečného „typu“ bytia.

Pojem „anjeli“ je teda do istej miery zavádzajúci, keďže, rovnako ako pojem „ľudia“, naznačuje, že všetci jedinci označovaní týmto pojmom sú rovnakým druhom bytia. Preto je vhodnejší pojem „inteligencia“, ktorý sv. Tomáš často používa, keď hovorí o anjeloch.

V rovnakom diele, v ktorom odlíšil anjelov od ľudí, tiež ujasňuje stredoveké chápanie prirodzenosti samotného človeka. Podľa jeho náuky o prirodzenosti anjelov je esencia anjela tvorená „formou“, čiže tým, čo ho činí daným druhom bytia. „Látka“ nie je v anjelskej esencii zahrnutá (t. j. žiadne krídla, zlaté vlasy alebo bacuľatá tvárička). Anjeli nie sú svojou prirodzenosťou vôbec hmotní. V skutočnosti sú svojou prirodzenosťou nehmotní a nespočítateľní.

Zdroj: wikipedia.sk

Na parížskej univerzite boli niektorí, presne povedané aristotelovskí averroisti, ktorí učili, že esencia človeka, rovnako ako anjela, je vytvorená iba z jeho „formy“ a že „látka“ je čímisi nevlastným jeho esencií. Sv. Tomáš však hájil stanovisko, že esencia človeka je tvorená jeho „formou“, čiže jeho dušou, pričom látka je jeho esencií tiež vlastnou.

Sv. Tomáš tým, že začlenil „látku“ do esenciálnej prirodzenosti človeka, uštedril ranu všetkým, ktorí by zabúdali či popierali, že človek je telom a je takto zamýšľaný. Táto jasná a rozhodujúca náuka vyhnala z katolíckej civilizácie dlho pretrvávajúcu myšlienku, pôvodom z Platónovho spisu Phaedo, ktorá kládla znamienko rovnosti medzi dušou a celého človeka.

Sv. Tomáš musel v súvislosti so svojou tézou, že človek je zo svojej prirodzenosti zamýšľaný ako „oduševnené“ telo, čeliť filozofickej výzve, ako vysvetliť vzťah duše k telu bez toho, že by bola duša chápaná iba ako „pripojená“ k telu. Pokiaľ je duša človeka len jednou „substanciálnou formou“ z mnohých, ako tvrdili Platón alebo sv. Bonaventúra, potom by bola duša duchovnou substanciou bez akéhokoľvek vnútorného vzťahu k telu. Človek by mohol byť duchom v hmotnom svete. Ba čo viac, takýto pohľad by z človeka učinil zmes esenciálne rozličných prvkov, a tým aj poprel základnú jednotu človeka.

Prijatím Aristotelovej teórie tela ako „oduševnenej“ hmoty vysvetlil sv. Tomáš nielen vzťah medzi dušou a telom, ale tiež ukázal na to, že medzi týmito dvoma existuje vnútorná spojitosť. Pokiaľ je duša činnou formou tela, potom telo potrebuje dušu, aby bolo tým, čím je – špecificky ľudským telom obdareným špecificky ľudskými vlastnosťami. Ďalej, pokiaľ sú duša aj telo ustanovujúcimi princípmi jedného človeka, potom telo, skrze svoje zmyslové mohutnosti a obrazotvornosť, je pre dušu nutnou podmienkou k dosiahnutiu jej cieľa, ktorým je poznávanie pravdy. Človek, na rozdiel od anjelov, musí svet zmyslovo zakúšať, aby ho poznával.

Zdroj: wikimedia.com

Anjelské cogito

Pravdepodobne len málokto vie, že „moderná“ filozofia začala so snahou opísať človeka tak, ako keby bol anjelom. Tejto úlohy sa v roku 1641 zhostil francúzsky filozof R. Descartes, ktorý poznal tomistickú náuku o prirodzenosti anjelov, pretože študoval na jezuitskej škole v La Fleche. Neskôr (t. j. až bolo dielo skazy dokonané) prehlasoval, že nikdy nečítal Sumu Teologickú, a úprimne to ľutoval.

V diele Meditácie o prvej filozofii Descartes spochybnil svojou „univerzálnou skepsou“ všetko poznanie, ktoré ľudia čerpajú zo zmyslového zakúšania hmotného sveta. Keďže sme, podľa Descarta, často klamaní svojim zmyslami, tak v ne nemáme vkladať žiadnu dôveru. Descartes ide dokonca ďalej, keď tvrdí, že zmysly nemôžu sprostredkovať pravdivé a isté poznanie.

Popretím možnosti dosiahnuť poznanie cestou, ktorú sv. Tomáš popísal ako popravde ľudskou, zostalo Descartovi iba jedno východisko – vykresliť ľudskú myseľ, ako keby bola anjelská. Nepochybujem o tom, že Descartes, ktorý získal skvelé vzdelanie na katolíckych školách a osobne bol zbožný, presne vedel, čo robí, keď ľudskému mysleniu prisúdil anjelské poznávanie. Podľa sv. Tomáša anjeli poznajú všetky veci prostredníctvom ideí, ktoré do ich mysle vložil Boh. Týchto ideí sa im dostalo vo chvíli stvorenia. Naviac, dobrí anjeli mnoho z toho, čo sa týka stvoreného sveta, poznajú skrze jasnozrivé (intuitívne, nesprostredkované) videnie Božej esencie a tiež aj Božej mysle.

Majme však na pamäti, že anjeli, podľa sv. Tomáša, nepoznávajú stvorenie a Stvoriteľa spôsobom, akým seba, stvorenie aj Stvoriteľa poznáva človek. Dobrí anjeli poznávajú stvorenie a Stvoriteľa vďaka bezprostrednému, intuitívnemu rozumovému videniu svojej vlastnej mysle a bytosti. Tým, že poznajú samých seba, poznajú Boha a všetko, čo stvoril.

Verte-neverte – a to je základná myšlienka v pozadí „racionalizmu“ –, Descartes tvrdil, že človek môže pochopiť Boha a svet iba rovnakou cestou ako anjeli. Zmienенý nezmysel je dôkazom toho, že katolíci nemusia mať pred pojmom „racionalizmus“ žiadny zbytočný rešpekt! Descartes hlásal, že všetky pravdy týkajúce sa Boha, človeka a hmotného sveta môžu byť odvodené z jedinej idey, ktorú, ako hovoril Descartes, poznáva nanajvýš jasne – jeho idea seba samého. Ba čo viac, prehlásil, že pokiaľ človek nepotrebuje svoje zmysly či svoju obrazotvornosť k dosiahnutiu poznania a obrazov, nemôže byť esenciálnou časťou ľudskej prirodzenosti! Človek je len a len duch (intelekt).

Tu máme bezpochyby počiatky moderného subjektivismu a vzkriesenie „angelizmu“ (t. j. takej predstavy človeka, podľa ktorej sa ontologicky nelíši od anjelov).

Niet divu, že zanedlho po tom, čo si človek začal pliesť seba s anjelmi, si tiež začal pliesť seba s Bohom.

V 17. storočí naviazal na Descartovu „stavbu“ B. Spinoza, vyhnaný portugalský Žid žijúci v Holandsku. Podľa neho človek môže „pohľadom do seba“ pochopiť celý svet, pretože jeho myseľ je časťou mysle Božej. Prečo robiť všetky tie rozlíšenia medzi sebou, Bohom a svetom? Všetko je Bohom.

Pokiaľ je „všetko“ Bohom, potom sú všetky historické udalosti a vývoj ľudského myslenia len postupným rozvíjaním Božej mysle. Taká je presne predstava, ktorú zastáva otec nemeckého idealizmu G. F. Hegel. Práve s Heglom na počiatku 19. storočia začína tá „správna pokrokovosť“. Svet je Myseľ a pomaly kráča k poznaniu seba. Keď sa pozorne započúvame do slov niektorých progresívnych teológov o tom, ako človek „prichádza k sebe“, „do vnútra transcendencie“, či ako Cirkev dospieva k „plnšiemu uvedomeniu si svojej vlastnej podstaty“, potom nemôžeme nepočuť ozveny „angelistov“.

Luciferiánsky obrat

Ak hľadáme hlavný zdroj popísaného katastrofického odpadu od jemne tesanej metafyziky a náuky o poznaní sv. Tomáša, potom musíme mať stále na pamäti, že existujú dva druhy anjelov. To, čoho sme boli a sme svedkami v intelektuálnom svete minulosti a súčasnosti, je luciferiánsky „obrat“. Zmienovaný „obrat“ prebieha smerom od čelného nazerania stvoreného sveta (a patričného miesta človeka v ňom) k sebe.

V tomto egocentrickom „obrate k sebe“ človek nasleduje skôr zlých anjelov než tých dobrých. Keď sa dobrí anjeli „obracajú“ k vlastnej bytosti, obracajú sa k Bohu, pretože ich myslenie je vlastné blažené nazeranie. Keď sa človek „obracia k“ sebe, potom, ako onen Zlý, nachádza iba seba. Zbehnutie človeka zo stvoreného rádu, ktorého plnosť musíme najprv zakúšať svojimi piatimi zmyslami, má za následok, že zabúda na rád, formu, hierarchiu, prirodzené vzťahy a pokoj – teda na základné rysy najvlastnejšieho usporiadania sveta. Miesto toho sme sa ocitli, ako dediči luciferiánskeho obratu v ľudskom myslení, vo svete, ktorý sa zdá byť plodom diabolskej obrazotvornosti namiesto prirodzene ľudskej.

Môže tento zdedený svet, v ktorom žijeme, aspoň dúfať v návrat triezveho pohľadu na skutočnosť a bytie? To nastane iba vtedy, keď, ak dá Boh, v Cirkvi a bývalom kresťanskom svete opäť zažijeme široké myšlienkové obzory sv. Tomáša, ktorý videl dokonalosť sveta vyžadujúcu existenciu ako anjelov, tak ľudí. Práve pre tieto široké rozhľady je sv. Tomáš Akvinský nazývaný „anjelský doktor“. Obráťme teda, rovnako ako on, svoje zraky k tomu, ktorý stvoril všetky veci, viditeľné aj neviditeľné.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/anjelsky-doktor-tomas-akvinsky/>